

Asia: VN/8051/2019

Valtioneuvoston periaatepäättös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla (luonnos)

Lausunnonantajan lausunto

Lausuntonne ja yleiset kommenttinne demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta

Luonnoksessa valtioneuvoston periaatepäättökseksi suomalaisesta demokratiapolitiikasta on otettu asianmukaisesti huomioon keskeisiä demokratian kehitykseen vaikuttavia tekijöitä tietosuojavaltuutetun toimialan näkökulmasta. Nähdäkseni erityisesti kolme seikkaa on tässä tarkastelussa kekeisiä;

- 1) digitalisoituva yhteiskunta ja
- 2) tietoturvallisuus sekä
- 3) äänestäjiin/vaikuttajiin kohdennettu viestintä ja tietosuoja sääntelystä seuraavien käsittelyn läpinäkyvyyttä koskevien edellytysten merkitys tässä yhteydessä.

Luonnoksessa muun muassa todetaan, että joukkoviestinnän rinnalle on syntynyt sosiaalisen median alustoja ja mahdollisuuksia kansalaisten suoraan välittömään viestintään, jotka toisaalta mahdollistavat suuremman vaikuttamisen, mutta myös mielipiteiden manipuloinnin (s. 10). Myös yhteiskunnan digitalisoitumisesta seuraavat vaikutukset on huomioitu periaatepäättösluonnoksessa.

Pidän periaatepäättösluonnoksessa esitettyjä linjauksia kannatettavina.

Linjaus 1: Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan
Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- ***Vaalijärjestelmän uudistaminen***

- *Vaalien turvallisuuden vahvistaminen*
- *Äänestysmahdollisuuksien joustavoittaminen ja sähköisen äänioikeusrekisterin laajamittainen käyttöönotto*
- *Äänestysaktiivisuuden ja monipuolisen ehdokasasettelun edistäminen*

Tässä yhteydessä huomiota kiinnitettäneen myös tietoturvallisuuden merkitykseen vaalijärjestelmiä uudistettaessa.

Linjaus 2: Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- *Yhdenvertaisen osallistumisen edistämien ja kytkeminen vahvemmin osaksi päätöksentekoa ja valmistelua.*
- *Osallisuusjärjestelmien kehittäminen sekä arviointi kunnissa ja hyvinvointialueilla.*
- *Aloite-instrumenttien tarkastelu sekä erilaisten osallistumis- ja vaikuttamismenetelmien laajamittainen hyödyntäminen. Digitaalisen osallistumisen ja verkkodemokratiapalvelujen kehittäminen.*
- *Osallistumistoimien arviointi ja mittaaminen sekä yhdenvertaisen osallistumisen kehittäminen.*

-

Linjaus 3: Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista

Toimenpide-ehdotusten teemat demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi

- *Nuorten koulutuspolkujen eriytymiseen puuttuminen varhaisessa vaiheessa. Osallistumista tukevan tietopohjan ja valmiuksien varmistaminen.*
- *Ajantasaisten koulutus- ja oppimateriaalien saatavuuden parantaminen (demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksistä). Valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamisen selvittäminen sekä ajankohtaisten pilottihankkeiden tulosten valtakunnallinen jalkauttaminen.*
- *Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen pitkäjänteinen kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeusasioissa.*
- *Kansalaistaitojen sekä avoimen keskustelun vahvistaminen disinformaation tunnistamiseksi ja torjumiseksi (ml. digitaalinen- ja mediakasvatus).*
- *Yleisten kirjastojen ja museoiden verkoston roolin vahvistaminen yhteiskunnallisen osallistumisen ja medialukutaidon vahvistamisessa.*

- ***Demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan osaamisen vahvistaminen ja painoarvon lisääminen kotoutumiskoulutuksessa sekä monikielisessä yhteiskuntaorientaatiossa.***
- ***Riittävien resurssien turvaaminen kansalaisyhteiskunnan toimijoille demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan koulutuksen tarjoamiseen.***

Tässä yhteydessä periaatepäätösluonnoksessa todetaan, että viime vuosina medialukutaidon merkitys on noussut entistä tärkeämpään asemaan yhteiskunnallisten uhkien ... sekä median välityksellä tapahtuvan häirinnän yleistymisen ja yksityisyyden sekä tietosuojan loukkausten yhteydessä. Luonnoksessa myös todetaan, että medialukutaitoisten ihmisten on huomattu pystyvän paremmin suojaamaan itseään edellä mainituilta uhilta. (s.23)

Tässä yhteydessä luetellaan myös toimenpiteitä demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi.

Näkisin, että keskeinen medialukutaitoon sisältyvä seikka nyky-yhteiskunnassa koskee suoraa vaikuttamista ja mielipiteen manipulointia ja niiden mekanismien tunnistamista, joiden avulla edellä tarkoitettu toiminta voi tapahtua. Suora vaikuttaminen ja mielipiteen manipulointi on mahdollista kun kerätään suuria määriä tietoja, joiden avulla on mahdollista päätellä, millaisella vaikuttamisella henkilö on altis. (Sama koskee myös kaupallisessa tarkoituksessa tapahtuvaa vaikuttamista.) Tämä korostuu erityisesti tilanteissa, joissa ihmiset eivät edes tiedä, että heistä kerätään tietoa.

Yleinen tietosuoja-asetus sisältää säännökset, joilla tällainen menettely tehdään läpinäkyväksi. Ts. rekisteröidylle on kerrottava mitä tietoja hänestä kerätään ja mitä tarkoitusta varten. Läpinäkyvyyttä koskevien säännösten merkitys näyttää kuitenkin olevan vielä epäselvä suurelle yleiselle ja myös monille rekisterinpitäjille.

Pidän digitalisoituneessa yhteiskunnassa keskeisenä medialukutaidon osana sitä, että ihmiset 1) ymmärtävät, mikä merkitys heistä kerättävillä tiedoilla voi olla, 2) oppivat tunnistamaan mekanismeja, joita suoraan vaikuttamiseen/mielipiteen manipulointiin käytetään ja 3) oppivat vaatimaan tietojenkäsittelyn läpinäkyvyyttä.

Näiden seikkojen sisäistäminen suojaa kohdennetulta vaikuttamiselta ja mielenpiteen manipuloinnilta.

Nähdäkseni näiden seikkojen lisääminen demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatusta tukevien toimenpiteiden joukkoon olisi perusteltua.

Linjaus 4: Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan edistää

- *Julkisen hallinnon viestinnän kehittäminen yhteiskunnan toimintaan liittyvissä asioissa.*
- *Julkisuuslain uudistuksen loppuunsaattaminen. Avoimuusrekisterin saattaminen voimaan, seuranta sekä kehittämistarpeiden arviointi.*
- *Lainsäädäntäprosessin avoimuuden ja osallistavuuden parantaminen sekä virkamiesten osaamisen kehittäminen.*

-

Linjaus 5: Yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri on rakentava, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla keskustelukulttuuria voidaan parantaa

- *(Puolueiden välisen) dialogin ja yhteistyön tunnistaminen keskeiseksi elementiksi rakentavassa yhteiskunnallisessa keskustelukulttuurissa.*
- *Hyvien väestösuhteiden edistäminen dialogin keinoin.*
- *Oikeiden osallistumisinstrumenttien valinta osallistumisen eriytymisen vähentämiseksi.*
- *Viranomaistoimien jatkaminen ja osaamisen kehittäminen vihapuheeseen ja häirintään puuttumiseksi.*
- *Vihapuheen ehkäisy sekä tietoisuuden lisääminen vihapuheen ja häirinnän kohtaamisesta sekä sananvapauden rajoista.*

-

Linjaus 6: Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista

- *Autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan merkityksen tunnistaminen sekä kumppanuuteen perustuvan sektorien välisen yhteistyön edistäminen.*
- *Kansalaisyhteiskuntaan liittyvien muutosten ja niiden vaikutusten pitkäjänteinen arviointi ja seuranta.*
- *Kansalaistoiminnan rahoitus- ja varainhankintatietoisuuden ja osaamisen tukeminen sekä varainhankintainnovaatioiden kehittäminen.*

- *Nuorten vapaaehtoistoiminnan tukeminen koulujen ja oppilaitosten avulla.*
- *Kansalaisyhteiskuntatutkimuksen edistäminen ja tutkimustiedon parempi hyödyntäminen. Virkahenkilöiden kansalaisyhteiskuntaosaamisen ja –tietämyksen vahvistaminen.*
- *Kulttuurilaitosten roolin ja toiminnan vahvistaminen kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa sekä kulttuurin nostaminen kestävän kaupunkikehityksen keskiöön.*

-

Linjaus 7: Suomi tukee demokratiakehitystä kansainvälisesti

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä

- *Toimijoiden yhteydenpidon lisääminen kansallisella tasolla ja Suomen kansainvälisen demokratiatyön kehittäminen kokonaisuutena. Suomalaisen demokratia-, ihmisoikeus- ja oikeusvaltioalan asiantuntemuksen hyödyntäminen kansainvälisessä yhteistyössä.*
- *Politiikassa aliedustettujen ryhmien poliittisen osallistumisen vahvistaminen tukemalla kansainvälisesti puolueita ja parlamentteja. Erilaisten tapojen kehittäminen tukemaan eri toimijoiden osallistumisoikeuksien toteutumista sekä mediavapautta.*
- *Valtioneuvoston tutkimustoiminnan kehittäminen sekä seuranta kansainvälisen demokratiatyön vaikuttavuudesta ja kehittämistarpeista.*
- *Suomen aktiivinen toiminta Euroopan Unionin Team Europe Democracy–aloitteessa ja hallitusten välisissä demokratiajärjestöissä. Suomen tuki Kansainväliselle demokratia- ja vaaliapuinstituutille (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, International IDEA).*

-

Talus Anu
Tietosuojavaltuutetun toimisto - Anu Talus